

Vztah národní a evropské identity v kandidátských zemích v procesu rozšiřování Evropské unie

Petr Drulák (ed.): National and European Identities in EU Enlargement. Views from Central and Eastern Europe. 1st ed. Prague: Institute of International Relations, 2001, 224 stran, ISBN 80-86506-11-8 (signatura knihovny ÚMV 48 200).

Ústav mezinárodních vztahů vydal v loňském roce publikaci o problematice vztahu národních identit a evropské identity v kandidátských zemích střední a východní Evropy, která je výsledkem konference pojednávající o této problematice, jež se uskutečnila ve Štíříně u Prahy v prosinci 2000. Kniha vznikla jako součást širšího projektu podporujícího začleňování kandidátských států střední a východní Evropy do Evropské unie (EU). Publikace obsahuje příspěvky deseti autorů z kandidátských zemí, které se zabývají problematikou národní identity a jejím vztahem k evropské identitě s ohledem na proces rozšiřování EU. Jednotliví autoři analyzují formování národní identity, její hlavní znaky a projevy i její vztah k evropské identitě. Většina autorů shodně uvádí, že pojem evropská identita je často nesprávně redukován pouze na identitu Evropské unie a nezahrnuje identitu ostatních států, které geograficky rovněž patří do Evropy. Všichni autoři zdůrazňují „evropskost“ svého státu a podporují integraci do EU.

Jelikož jednotlivé příspěvky pocházejí přímo od autorů z kandidátských zemí, jde o fundované případové studie, které čtenáři nabízejí vnitřní pohled na národní identity a na jejich vztah k evropské identitě. Otázky, jimiž se autoři zabývají, zahrnují např. otázku, s čím je nejčastěji asociován pojem národní a evropské identity, kdo je považován za „ostatní“ při vymezení národní identity, do jaké míry existuje ve společnosti konsenzus ohledně národní identity a jakou roli hrají politici při vytváření národní a evropské identity. Vzhledem k tomu, že tyto otázky spadají rovněž do oblasti politologie a sociologie, je publikace přínosná též pro čtenáře z těchto oborů. Čtenáři mají rovněž možnost seznámit se s originálními závěry, které vycházejí z analýzy politických projevů, z legislativy, z komentářů uveřejněných v národních médiích či z výsledků výzkumů veřejného mínění v kandidátských státech, které jsou přehledně prezentovány v anglickém jazyce, a tak zpřístupňují danou problematiku z primárních zdrojů, které by jinak byly čtenáři díky jazykové bariéře často nedostupné.

Otázka identity – jak uvádí ve svém úvodním příspěvku *Petr Drulák* – se v teorii mezinárodních vztahů stala opět aktuální na konci 80. let. Drulák ve svém úvodu, zabývajícím se *identitou a jejím významem v mezinárodních vztazích*, analyzuje dva hlavní přístupy k problematice identity – pozitivistický, považující identitu za primordiální a neměnnou, a konstruktivistický, zdůrazňující dynamičnost konceptu identity a její sociální konstrukci.¹ Podle tohoto dělení zaujímá většina autorů konstruktivistický přístup k identitě, neboť analyzují rovněž vývoj a změny identity v uplynulých deseti letech.

První příspěvek *Jiřího Brodského* se zabývá analýzou *české identity*. Tato stať přináší pro českého čtenáře relativně známé poznatky, avšak zasazuje je do kontextu širšího historického i politického vývoje a upozorňuje na zajímavé souvislosti formování a vývoje české identity v období po roce 1989, a to v souvislosti se snahou o „návrat do Evropy“ i se vznikem nezávislé České republiky.² Brodský analyzuje vliv první republiky a komunistické nadvlády na formování specifík českého národa. Zdůrazňuje především negativní vztah Čechů ke státním institucím, obecnou nedůvěru ke státu a pasivní přístup k veřej-

nému životu, typické české švejkovství a malost, ale i otevřenost, přizpůsobivost a flexibilitu. Poukazuje na malý zájem o problematiku evropské integrace v minulosti a na dva velmi personifikované přístupy k Evropské unii z hlediska vztahu české a evropské identity: Václav Klaus klade důraz na obranu českých národních zájmů, zatímco Václav Havel je znám jako zastánce evropské dimenze české identity a konceptů spojených s posilováním evropské identity (např. s federalizací EU).

Ve druhé kapitole *Olga Gyárfášová* předkládá čtenářům poznatky o vztahu slovenské národní identity k evropské identitě. Gyárfášová vychází z analýzy dvou slovenských týdeníků s odlišným vztahem ke slovenské identitě a k evropské integraci, jimiž jsou nacionalisticky orientovaný *Literárny týždeník* a proevropsky zaměřený *Kultúrny život*. Věnuje se rovněž pro českého čtenáře zajímavé problematice formování slovenské identity, jistěmu komplexu méněcennosti Slováků a konstrukci „ostatních“ na Slovensku, jimiž byly atypicky zejména vnitřní nepřátelé. Analyzuje vývoj vztahu k Evropské unii na Slovensku v posledním desetiletí a hlavní důvody euroskepticismu v této zemi. Hlavní zdroje současného zaostávání Slovenska v procesu integrace do euroatlantických struktur vidí v nacionalistické politice Mečiarovy vlády a v silném slovenském nacionalismu.

Třetí kapitolou přispěl do publikace *Ireneusz Krzeminski*. Přináší zde analýzu *polské identity* a jejího vztahu k evropské identitě. Zaměřuje se na popis vývoje v Polsku od počátku demokratických reforem a na hlavní problematickou otázku dělicí Poláky – vyrovnání se s komunistickou minulostí země. Poukazuje rovněž na odlišný přístup k evropské integraci mezi proevropskými liberály a tradicionalisty, kteří byli tiskem považováni za nacionalisty a za oponenty EU. Z hlediska identity je zajímavá analýza vlivu historie, katolické církve a předválečné autoritativní tradice na polskou mentalitu i zdůrazňovaná morální unikátnost Poláků, vyplývající z romanticko-mesianistické tradice spojené s bojem Poláků za svobodu a s ideou obětování polského národa. Integrace do EU je podle autorova názoru přijatelná pro většinu polské společnosti, včetně katolické církve. Autor však upozorňuje na obavy Poláků ze ztráty identity v rámci integračního procesu a na nejednotnost postoje k otázce, jak by měla polská integrace do Evropské unie probíhat.

Ve čtvrté stati *András Balogh* analyzuje *maďarskou identitu* s ohledem na vývoj v Maďarsku v posledním desetiletí a na její vztah k evropské identitě, a to na rozboru přístupu hlavních politických stran k této problematice. Většina maďarské společnosti podporuje vstup Maďarska do Evropské unie, avšak důvody této podpory jsou u jednotlivých politických sil odlišné; socialisté vidí v integraci Maďarska do evropských struktur prostředek modernizace, zatímco konzervativci kladou důraz na kulturní sounáležitost Maďarska s Evropou. Maďaři nevnímají maďarskou a evropskou identitu jako konkurující si, ale jako vzájemně se doplňující, neboť staletá maďarská identita je úzce spojena s evropskou identitou. Balogh analyzuje rovněž vývoj priorit maďarské zahraniční politiky, jimiž jsou vstup do evropských struktur, vztahy se sousedními státy a odpovědnost za maďarské menšiny v zahraničí.

V pátém příspěvku se *Kristina Plavšaková* věnuje problematice *slovinské identity*. Za základ slovinské identity považuje antijugoslávskou a proevropskou orientaci Slovinska, avšak upozorňuje na možné nebezpečí hrozící slovinské identitě v procesu evropské integrace a na vzrůstající slovinský nacionalismus, který je reakcí na tuto hrozbu. Vývoj vztahu Slovinců k EU rozděluje do tří stadií – od počátečního entusiasmů přes euroskepticismus až po realistický pohled na vstup do EU. Ve Slovinsku je v současné době podpora integrace do EU vysoká, avšak současně je zde malá identifikace Slovinců s evropskou identitou a integrace je chápána spíše jako proces ekonomický, politický a bezpečnostní a jako záruka stabilního vývoje v neklidném balkánském regionu. Nedostatečný zájem o kulturní aspekty integrace je podle autorčina názoru možné překonat kvalitní komunikační strategií. Slovinci se rovněž staví proti možné federalizaci EU, což vyplývá z jejich negativních zkušeností s vynuceným soužitím v jugoslávské federaci.

Autoři šesté, sedmé a osmé kapitoly pocházejí z pobaltských republik. V šesté části *Inga Vinogradnaitė* analyzuje otázku *litevské identity* na základě rozboru hlavních okamžiků, které měly podle jejího názoru vliv na formování litevské identity. Za tyto zlomové okamžiky považuje vznik nezávislého státu v roce 1991, ratifikaci asociační dohody v roce 1996 a změnu časového pásma v roce 1998. Po vzniku nezávislé Litvy na počátku 90. let bylo pro litevskou identitu podstatné vnímání specifického poslání Litvy jako mostu mezi Západem a Východem a snaha o návrat do Evropy, přičemž byla zdůrazňována zejména kulturní, náboženská a geografická příslušnost Litvy k Evropě.³ V souvislosti s uzavřením asociační dohody v roce 1996 a s přijetím ústavního dodatku umožňujícího cizincům vlastnit půdu v Litvě došlo k nárůstu euroskepticismu, spojeného s obavami z „výprodeje“ Litvy. Za symbolický opětovný příklon k Evropě autorka považuje přijetí středoevropského času v roce 1998, avšak ani tato skutečnost nic nezměnila na tom, že Litva je i nadále vnímána jako hranice Evropy, nikoli jako její součást.

Problematice *lotyšské identity* se v sedmé kapitole věnuje *Elga Freiberga*. Staví proti sobě dva vlivy formující lotyšskou identitu díky poloze země na rozhraní evropské a ruské kultury, které se liší mentalitou, základními hodnotami i životním stylem.⁴ Výraznou roli hraje i skutečnost, že jde o stát etnicky heterogenní, kde žije početná ruská menšina (část jejich příslušníků má ruské občanství), která je loajální vůči Rusku. Za hlavní problémy lotyšské identity autorka považuje pasivitu, pocit méněcennosti a izolacionismus lotyšské společnosti, spojený s odmítáním pluralistických identit zejména ve vztahu k ruské menšině. Zdůrazňuje dva přístupy v lotyšské politice ke vztahu lotyšské a evropské identity. Podle prvního z nich je třeba lotyšskou identitu konstruovat jako most do Evropy, naopak oponenti integrace kladou důraz na ochranu lotyšské identity před evropeizací v kontextu vztahu EU a malého státu. Obecně však v Lotyšsku panuje shoda na nutnosti integrace do Evropské unie jako na prostředku ekonomických, strukturálních a politických změn.

V osmé kapitole *Aksel a Marika Kirchovi* analyzují problematiku *estonské identity* s ohledem na polohu Estonska na hranici evropské a ruské civilizace. Důraz kladou zejména na estonskou historickou tradici a na roli jazyka a kultury (především pěveckých festivalů) při formování estonské identity, která sehrála důležitou roli v boji Estonska za nezávislost. Estonsko je podle názoru autorů kulturně součástí Evropy a tato sounáležitost byla pouze dočasně násilně přerušena připojením k SSSR. Kirchovi se rovněž zabývají problematikou konstrukce baltské identity⁵ a pobaltskou spoluprací, která je preferována Evropskou unií při zapojování Pobaltí do EU. Vztah Estonska k EU prošel po osamostatnění této republiky vývojem od počátečního nadšení přes skepticismus související s malou informovaností o integraci až k realismu a k obnovení podpory myšlenky integrace. Vstup do EU většina estonské společnosti nepovažuje za ohrožení estonské identity, ale za záruku bezpečnosti Estonska v nestabilní oblasti na hranici s Ruskem.

Devátá a desátá kapitola se věnují státům jihovýchodní Evropy. V deváté části nalezneme analýzu *rumunské identity* *Liviu Mureșana*. Rumunsko podle jeho názoru vždy bylo součástí Evropy a tento historický vývoj byl pouze dočasně přerušen za vlády komunismu v Rumunsku. Z hlediska formování rumunské identity klade proto důraz na evropskou dimenzi rumunské identity a na kulturní i geografickou příslušnost Rumunska k Evropě. Tato evropská identita Rumunska je obzvláště důležitá vzhledem k současné nestabilní ekonomické a politické situaci v zemi. V souvislosti s integrací do Evropské unie autor zdůrazňuje zejména nutnost regionální spolupráce států jihovýchodní Evropy. Z metodologického hlediska je příspěvek zajímavý i tím, že vychází nejen z rumunských zdrojů, ale problematiku analyzuje i prostřednictvím zahraničního pohledu na Rumunsko, ať již jde o oficiální hodnocení postavení Rumunska, či o hodnocení nevládních organizací.

Desátá kapitola *Andreje Ivanova* se věnuje problematice *bulharské identity* a její konstrukci po roce 1989 zejména s ohledem na vztah k Rusku a na vývoj na Balkáně v 90. le-

tech, především po zásazích NATO v Kosovu v roce 1999.⁶ Za jeden z hlavních znaků bulharské identity Ivanov považuje pasivitu a závislost na mocných sousedech, ať již to byl Sovětský svaz, či v budoucnosti možná EU. Začlenění do EU Bulhaři chápou jako prostředek modernizace, neboť dosavadní transformace Bulharska měla spíše politický a právní, nikoli tedy ekonomický charakter, a proto v Bulharsku dodnes existuje nostalgie po komunismu a silný vztah k Rusku.⁷ V tomto kontextu se Ivanov věnuje speciálním vztahům Bulharska s Ruskem v rámci integrace Bulharska do EU a slovanské dimenzi bulharské identity, kterou považuje za alternativu, jež by za určitých okolností mohla převládnout nad nejasně definovanou evropskou identitou Bulharska.

Pohled „z druhé strany“ přináší jedenáctá kapitola, v níž se *Henrik Richard Lesaar* z freiburské univerzity věnuje *vztahu národní a evropské identity v Evropské unii*.⁸ Podle jeho názoru existují dva přístupy ke vztahu národní a evropské identity. Nacionalisté zdůrazňují konkurenci mezi oběma identitami a interpretují evropskou identitu jako hrozbu pro národní identity. Oficiální doktrína EU naopak uvádí, že evropská identita a národní identity jsou komplementární, a podporuje koexistenci obou identit, založenou na principu subsidiarity a na respektování národních specifik. Evropská identita je úzce spojena s vytvářením politické unie, zahrnující společné evropské hodnoty a společnou historii, avšak tento proces byl dosud v rámci integrace málo významný, a proto se až do počátku 90. let nepodařilo zajistit podporu konceptu evropské identity a společných evropských hodnot mezi obyvateli EU.⁹ Autor rovněž upozorňuje na úzký vztah evropské identity a zahraniční politiky EU a na potřebu prosazovat společné evropské zájmy a hodnoty v mezinárodní politice. Do budoucna zdůrazňuje nezbytnost existence společné vize EU, vytvoření evropského veřejného mínění a podporu evropského občanství. Důraz klade též na zapojení kandidátských zemí střední a východní Evropy do diskuze o evropské identitě tak, aby tato identita reflektovala i názory budoucích členských států Unie. Navzdory dobré analýze je možné, že čtenáři budou mít s Lesaarovou statí problémy, neboť autor zde ponechal citace ve francouzském originále bez anglických komentářů a čtenáři, kteří tento jazyk neovládají, tak mohou ztratit nezbytné souvislosti.

V závěrečné statí *Martin Brusis* z mnichovského Centra pro aplikovaný politický výzkum přináší shrnutí *vztahu národní a evropské identity v kandidátských státech*. Varuje zejména před skutečností, že se dosavadní přístupová jednání zabývala především technickými otázkami vstupu do EU a téměř ignorovala problematiku koexistence uvedených identit. Rovněž poukazuje na skutečnost, že diskuze o existenci evropské identity a o souvazech s Evropou jsou v kandidátských státech na mnohem vyšší úrovni než v Evropské unii samotné.

Recenzovaná publikace je zajímavá nejen pro čtenáře hledající informace o formování evropské identity či pro ty, kteří se zabývají problematikou rozšiřování Evropské unie a integračními procesy ve střední a východní Evropě. Publikaci mohou rovněž velmi dobře využít všichni, kdo se zajímají o aktuální historický vývoj v této oblasti v posledních deseti letech, neboť autoři se při rozboru vztahu národní a evropské identity zabývají též analýzou historických, kulturních, jazykových, politických či socio-ekonomických specifik dané země, a tak podávají celkový obraz o vývoji daného regionu v posledním desetiletí. Publikace rovněž přispívá k teoretické diskuzi o vytváření národní identity a o jejím vztahu k evropské identitě, jelikož autoři teoreticky vysvětlují problematiku identity a teorie aplikují na specifika národní identity příslušné země a na problematiku koexistence národní a evropské identity v procesu integrace do Evropské unie.

Proces integrace kandidátských států do Evropské unie je tak v recenzované publikaci nastíněn z poněkud netradičního úhlu, neboť se primárně nezabývá analýzami ekonomických, politických, právních či sociálních aspektů rozšiřování Unie, ale běžně nezmiňovanými otázkami identity a možností zachování specifické národní identity v rámci integračního procesu. Recenzovaná kniha tak vhodně doplňuje existující publikace, které tomuto problému nevěnují dostatečnou pozornost, neboť autorskému týmu se podařilo vytvořit

RECENZE

konzistentní dílo, které významně přispívá k diskuzi o vztahu národní a evropské identity v kontextu rozšiřování Evropské unie.

Radka Langhammerová

¹ Viz Drulák, Petr (ed.): *National and European Identities in EU Enlargement. Views from Central and Eastern Europe*. 1st ed. Prague: Institute of International Relations, 2001, s. 12.

² Za velmi zajímavou v této souvislosti považuji Brodského interpretaci typicky českého fenoménu chalupářství ve vztahu k nesvobodě v komunistickému Československu. Viz tamtéž, s. 31–32.

³ Tato sounáležitost s Evropou byla podpořena skutečností, že na počátku 90. let francouzští geografové označili Litvu za centrum Evropy. Viz tamtéž, s. 98–99.

⁴ Vliv sovětského dědictví se dodnes v Lotyšsku projevuje pozitivním vztahem k totalitarismu, důrazem na autoritu a na názory expertů, jakož i malou informovaností veřejnosti o problémech, tedy hodnotami, které jsou v přímém rozporu se základními evropskými hodnotami demokracie, individualismu a tolerance. Viz tamtéž, s. 118–119.

⁵ Baltská identita vznikla podle názoru autorů až za Sovětského svazu, aby charakterizovala specifika pobaltských států. Kulturně, geograficky, historicky i nábožensky má blízko k identitě skandinávských zemí. Viz tamtéž, s. 133–134.

⁶ V důsledku kosovské krize došlo v Bulharsku poprvé k oddělenému chápání EU a NATO. Zatímco Bulhaři podle výsledků výzkumů veřejného mínění nadále podporovali vstup do EU, podpora vstupu do NATO po zásazích v Kosovu výrazně klesla. Viz tamtéž, s. 173–174.

⁷ Metodologicky je třeba ocenit demonstraci postojů Bulharů k otázce rozšíření EU a ke vstupu Bulharska do EU prezentací výsledků výzkumů veřejného mínění a jejich analýzou v textu. Viz tamtéž, zejména s. 167–170 a 176–177.

⁸ Existenci evropské identity Lesaar analyzuje z hlavních oficiálních dokumentů Evropské unie. Jde zejména o Maastrichtskou a Amsterodamskou smlouvu a o projevy J. Delorse, J. Santera či L. Weissové. Viz tamtéž, s. 184 a 188–192.

⁹ Evropská identita je podle Lesaarova názoru založena na kritériích geografických, jazykových, historických, kulturních a socio-ekonomických. Na tyto hodnoty a kritéria se rovněž odvolávají kandidátské státy střední a východní Evropy, když poukazují na svou náležitost k evropské civilizaci. Za jednoho z hlavních propagátorů myšlenky společných evropských hodnot Lesaar považuje i Václava Havla, podporujícího myšlenku federalizace EU a vytvoření evropské ústavy. Viz tamtéž, s. 185–187.